

ԼԵՋՈՒԱԿԱՆ

ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՄԷՋ

Հարցը իր զանազան ձևերը ունի: Պէ՞տք է օտար բառեր գործածել հայերէն լեզուով գրելու ատենը. եթէ անոնց համապատասխանները չկան հայերէնի մէջ, ի՞նչ ձևով այս պակասը գոցել. անպայման պէ՞տք է թարգմանել օտար բառը, եթէ նոյնիսկ թարգմանութեամբ իմաստի տարբերութիւն, կամ սխալ առաջ դայ: Կարելի՞ է, վերջապէս, գործածել օտար բառը՝ որոշ պարագաներու մէջ:

Բայց հարցը նոր չէ: Առնուազն դար մը կայ արդէն որ օտար բառերուն գործածութիւնը, կամ անոնց թարգմանութեամբ գործածութիւնը լրջօրէն դադարեցաւ մեր մէջ: Երբ, մանաւանդ, աշխարհաբարը հետզհետէ կը դարձանար, կը յղկուէր, ու օտար գրականութիւններէ ալ թարգմանութիւններ կը կատարուէին: Զարթօնքի շրջանն էր, նոր կեանք մը վր ստեղծուէր, հայութիւնը՝ մօտ վեց դարու քունէ, անշարժութենէ յետոյ աչքերը կը շփէր, կ'արթնար, արեւ, լոյս կը տեսնէր:

Եւ այն ատեն հասկցաւ թէ ետ մնացեր էր յառաջադէմ ժողովուրդներու հետ բազմապատկեր. գրական, ընկերային, քաղաքական, տնտեսական, նոյնիսկ զգացումներու եւ մտածելակերպի տեսակէտով: Եւ այս նորութիւնները նոր բառեր ստեղծած էին՝ իրենց կարգին:

Շնորհիւ անանցումներու եւ բարդ բաներ կերտելու իր լայն կարելիութեանց, հայերէնը գիւրդութիւններ ունի օտար բառերը թարգմանելու: ԺԹ. դարու վերջաւորութեան ատենները՝ հայերէն լեզուով կատարուած թարգմանութիւնները արդիւնաւոր գործ ըրին այս մասին: Բայց բաւական չէր անշուշտ:

Բաւական չէր կրկնակ իմաստով:

Նախ՝ այս թարգմանութիւնները կը վերաբերէին գրեթէ միայն գրական ճիւղերուն. մասնագիտական գործերը խընդրոյ առարկայ չեղան:

Յետոյ՝ նոր բառեր ստեղծուեցան օտարներու մօտ անգամ, ինչպէս նաեւ նոր արտայայտութիւններ, նոր ձևեր. դեռ առանց հաշուելու, հարկաւ, որ հայոց կատարած թարգմանութիւններն ալ ամբողջական չէին:

Հարցը երբեք նոր չէ ուրեմն: Հարցը ո՞չ ալ կրնայ իր վերջնական լուծումը գտնել, իր վերջնական գոհացումը ստանալ: Ան միշտ գոյութիւն պիտի ունենայ, միշտ սեղանի վրայ պիտի դայ: Որովհետեւ կեանքին հետ կապուած է. շարունակ նոր գիտութիւն, մինչեւ անգամ նոր զգացումներ կ'արտայայտուին, հետեւաբար եւ նոր բառեր եւ նոր արտայայտութիւններ կը ստեղծուին անդադար:

Եթէ բառեր գոյութիւն չունենան, կարելի չէ արտայայտուիլ: Սորովիլ, կամ սորովեցնել ալ: Մտածում չկայ՝ առանց բառերու: Կարելի է առանց նախադասութեան մտածել, բայց երբեք առանց բառարանի: Բառերը կը ծնին նաեւ մտածումը, նոյնիսկ զգացումը: Ուստի, համապատասխան բառերու բացակայութիւնը լեզուի մը մէջ՝ կը նշանակէ տկարութիւն, նոր ու անհրաժեշտ կարծիքի պակաս, կը նշանակէ ետ մնալ, չկարենալ հետեւի կարաւանին՝ որ կը շարունակէ ինքի ճամբան:

Մեր ամէնէն հին գրական հանգէտները եւ օրաթերթերն անգամ կը վկայեն թէ օտար բառերուն գործածութիւնը հայերէնի մէջ՝ խնդիր մը, ցաւ մը, մտահոգու-

թիւն մը եղած է միշտ, յաճախ լուծումներու առաջարկներովը, բայց առանց յաջողութեան, առանց նոյնիսկ քիչ թէ շատ ընդհանուր սկզբունքի մը կազմումին յանգելու:

Երկու գլխաւոր հոսանքներ կային, ինչպէս կան այսօր ալ. Արեւելահայը՝ որ ապրած էր գործածելու ու կը գործածէր օտար բառեր, երբ նոյնիսկ անոնց համապատասխանները գոյութիւն ունին մեր լեզուին մէջ. Արեւմտահայը՝ որ նոյն լեզուին մէջ չուներ եւ չունի օտար բառերու մոտեցին համար, աւելի պակաս փոխանակութիւններ կ'ընէր անոնցմէ, բայց օտար բառերու թարգմանութիւններն ալ աւելի սխալ կը կատարէր:

Եւ սակայն հարցը ինքնին յստակ է: Եւ որովհետեւ հարցը ինքնին շատ յստակ է, անհամաձայնութիւնները կը ծնին իսկոյն, ու երբեմն անհաշտ կերպարանք ալ կ'առնեն:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՑԸ.

Երբ հանդիպինք օտար բառի մը, որուն համապատասխանը գոյութիւն ունի հայերէնի մէջ, ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր գիրքը անոր հանդէպ:

— Անշուշտ, միշտ ալ հայերէնը գործածել:

Առաջին, անմիջական պատասխան որ ուղիղ է, որ առարկութիւն չի վերցնէր: Բայց խնդիրը միշտ ալ այսքան դիւրին, հեշտ կերպով չի լուծուիր: Եւ չէ լուծուած: Որովհետեւ այդ օտար բառերը շատ անգամ սխալ թարգմանութեամբ գործածուած են, կը գործածուին դեռ: Սխալ իմաստի տեսակէտով, մինչ գրական ճանապարհի պահանջն ալ եկած է բարդութիւն: Արդարեւ, կան օտար բառեր՝ մասնաւոր չէ հայերէնի թարգմանել, մասնաւոր երբ մասնագիտական են: Հայ ժողովուրդը զրկուած ըլլալով մօտ վեց դար

շարունակ իր անկախութենէն, հետեւաբար եւ իր պետական կեանքէն, ու ապրած ըլլալով անշարժ, խաւար կեանք մը՝ գրեթէ անգիտակից դուրսի աշխարհին յառաջդիմութիւններէն, իր լեզուն ալ վեցերէն վայր լճացած վիճակին մէջ: Եւ այս լեզուով պիտի չկրնայ արտայայտուիլ, անշուշտ ժԹ. եւ ի. դարերուն կատարուած նորութիւնները. իր հին պաշարին անբաւարարութիւնը իսկոյն դաւլի է:

Ազգայնական մտահոգութենէն մղուած՝ ոմանք կ'ուզեն ամէն օտար բառ անպայման հայերէնի թարգմանել, նոյնիսկ երբ անոր համապատասխանը չկայ: Իսկ երբ անոր համապատասխանը չկայ՝ թարգմանութիւնը երբ ըլլայ ճիշտ՝ իմաստը լեզուական կրկնակ տեսակէտէն տի ու լեզուական կրկնակ տեսակէտէն տի, ու գոհացում տայ ականջի ճաշակին ալ, ի հարկէ առարկութիւն չի վերցնէր: Բայց այս ազգայնական մտահոգութիւնը ինչքան ալ գովելի ըլլայ, դարձեալ սխալ թարգմանութիւն մը չ'ընդունուիր: Նոյնիսկ հայերէնի հանդէպ ունեցած մեր սէրը արդեւ ըլլալու է անճիշտ իմաստով կատարուած թարգմանութեան մը մոտեցին՝ իր մէջ: Հայերէնը աւելի վստահօրէն կ'ապակնի անճիշտ բառերուն գործածութեամբ՝ քան օտար բառերու որդեգրումով:

Իրաւ է որ երբեմն իմաստով սխալ բառեր երկար տարիներու գործածութեամբ՝ « քաղաքացիի իրաւունք » կը ստանան, կ'ընան ստանալ լեզուի մը մէջ. բայց ատիկա լեզուական շատ վստահաւոր սկզբունք մըն է, եւ ընդհանրապէս չի յաջորդիր ալ, ու իր յաջողութիւնը վնաս մըն է եթէ յաջողի:

Ամէնէն կարեւոր ու գործածական դարձածներէն (գծաթառարար) կարելի է յիշատակել հոս, այս առթիւ, երգախան, ուսուցչապետ, ուսումնապետ բառերը, թիւով քիչ օրինակներ տալու համար:

Արեւմտահայերը «երգահան» կը թարգմանեն compositeur բառը, մինչ Ռուսահայերը ուղղակի «կոմպոզիտոր» կը գրեն: Այժմ ընդհանրացած են հայերէն գրու-

մը, որ ներկայացնէ Սփիւռքին իսկապէս բոլոր մտաւորականութիւնը, առանց կուսակցական կամ քաղաքական նկատումներու, օգտակար պիտի կրնայ ըլլալ այս մասին:

Անշուշտ, արտասահմանի մէջ, իր որոշումները պարտադրիչ ընելու միջոցը չի կրնար ունենալ նման ժողով մը՝ ինչքան ալ արդար ու հիմնական ըլլան անոնք, եւ ինչքան ալ բառերու փոխառութեան նման անմեղ խնդիրներ միայն չօշափող: Բայց եթէ ժողովին մասնակցողները ներկայացնեն բոլոր կարեւոր թերթերն ու մամուլը, կրթական հաստատութիւնները, եւ հոն գտնուին նաեւ չըջանալ ներկայացընող դրաքէտներ, ու ամէնքը յանձնառու ըլլան առնուած որոշումները գործադրելու, կը խորհիմ թէ հարցը փրկարգադրութիւնը ստացած կրնայ նկատել:

Դեռ կայ ուղղադրական հարցն ալ:

Բայց ասիկա ներկայ յօդուածին մաս չի կազմեր:

Այս խնդիրները լեզուական, դրական ըլլալուն համար, անկարելիոր նկատուելու չեն: Ազգապահպանութիւն կը սատարէ լեզուն՝ որպէս փական աղբակ: Մեր սերունդը պատասխանատու դեր մը ունի: Գրող սերունդը մանաւանդ: Ո՛վ պիտի ըլլայ առաջին դրօշը պարզողը այս մասին, համերաշխութեան եւ համագործակցութեան սրբազան հրաւերով: Բոլորին ըսելու համար, մանաւանդ. — « Ո՛վ որ կը սիրէ հայ լեզուն, թող ինծի հետեւի »:

Բայց այս մէկը պէտք է խօսի համայն հայ ազգին սրտին, առանց խտրութեան, առանց որեւէ խտրութեան, առանց որեւէ յետին նպատակի, հայ լեզուն միասնականութեան ու գեղեցկութեան ծառայելու միակ մտածումով:

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՊԱՋ

Աղեքսանդրիա

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ ԱԼ ՄԵՐ ԿՈՂՄԷ

Զվարճացնելով հանդերձ մեր յարգելի յօդուածագիրին՝ Պր. Ստեփան Շահապաղի բոլոր վարկածները, պիտի փախաքէինք որ ուրիշներ ալ իրենց կարծիքը յայտնեն այժմէական եւ շատ կարեւոր այս հարցին նկատմամբ: Սիրով պիտի տրամադրենք մեր սիւնակները նման ուսումնասիրութիւններու շարքի մը, խնդրելով սակայն մեր յարգող աշխատակիցներէն՝ որ աւելի ամփոփ եւ կոտ ոճով յայտնեն իրենց գաղափարը:

Մանրամասնելով, Պր. Շահապաղի յօդուածին նկատմամբ՝ կ'անդրադարձնենք որ անտեղի է յարձակումը երգահան եւ ուսումնապետ բառերու դէմ: Երգ բառը այդտեղ չէ առնուած chantի իմաստով, այլ՝ իբր նուագ, ընդհանուր իմաստով մը: Երգահան բառը նոր բառ ալ չէ. այլ շատ հին է, Ե. դարէն: Թողունք որ՝ երգահանը շատ աւելի կը համապատասխանէ գաղափարին՝ քան compositeur:

Գալով ուսումնապետ բառին, շատ լաւ կը համապատասխանէ Préfet des étudesի. այդ ձևով ալ նշանակուած է ար-

դէն Հ. Գ. Պայեանի բառարանին մէջ (1926): Հետեւաբար աւելորդ կը նկատենք Պր. Շահապաղի հանած վէճը:

Նկատմամբ ուսուցչապետ բառին, որոշ չափով իրաւունք ունի Պր. Շահապաղ. սակայն նկատելու է որ միեւնոյն առարկութիւնը կրնանք հանել վարժապետ բառին նկատմամբ ալ: Յետոյ չէ կարելի բնազանցական ճշգրտութիւն պահանջել՝ բառակերտութեան մէջ:

Իսկ վատ բառի իմաստի տարբերակներուն մասին բոլորովին անտեղի է Պր. Շահապաղի դիտողութիւնները: Արեւելահայ եւ արեւմտահայ բարբառներու մէջ քիչ են այն բառերը՝ որոնք տարբեր իմաստներով կը կիրարկուին: Ասոնք բարբառային պահանջներ են:

Գալով կաճառի նման յանձնախումբին, Պր. Շահապաղ չափազանց սեղմած է անոր դործունէութիւնը՝ լոկ տառադարձութեան կամ ուղղադրութեան մարդին մէջ սահմանափակելով:

Իսկ նիւթէն բոլորովին դուրս է՝ օտար մտածելակերպով հայերէն գրելու պարագան:

Խմբ.

ԱԶՔԵՐԸ

Ծաւի եւ կամ սեւ, սիրուած ու աղուոր,
Անհամար աչքեր տեսած են Արփին:
Այժմ կը նիւհեն տապաններու խոր,
Արեւը սակայն կ'եւէ վերըստին:

Գիշերներն անոյ՜լ քան թէ ցերեկներ,
Սխրաւետած են աչքեր անհամար:
Եւ հոյլն աստղերու կը փաթիլի դեռ,
Մինչ աչքն արդէն ըստուերով՝ խաւա՛ր:

Ա՛հ, թէ կորսուած ըլլան ակնարկնի՞ն...:
Ո՛չ, ո՛չ, հընար չէ՛ այդ ամենեւին:
Անոնք դարձած ետ, այլո՛ւր կը նային.
Հոն՝ զոր կ'անուանեն Անտեսանելի՛ն:

Ինչպէ՛ս աստղերն որ՝ հակած թէեւ վար,
Մեզ կը թողուն, այլ ծոցն են կամարին,
Այդ նայուածքներն ալ ունին լուսամար.
Բայց իբաւ չէ՛ թէ անոնք կը մեռնին:

Ծաւի եւ կամ սեւ, սիրուած ու աղուոր,
Աչքեր բացուած են Արփին լուսաւէտ:
Անդիլի կողմը, շիրիմներուն խոր,
Փակուած աչքերը կը տեսնեն յաւէտ...:

ՍԻԻԼԼԻ ԲՐԻԻՏՈՄ

Թարգմ. ՀԱՅԿԱՆՈՅՇ ՄԱՌԻ